

سنجش کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: شهرستان ابهر)

جعفر یعقوبی^۱، پریسا نجفلو^۲

۱- دانشیار گروه گروه ترویج، ارتباطات و توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه زنجان.

۲- دانشجوی مقطع دکتری رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان.

نویسنده مسئول:

yaghobi@znu.ac.ir

چکیده

امروزه کارآفرینی نیروی محرکه اصلی در توسعه اقتصادی، نوآوری و اشتغال‌زایی شناخته شده است. تعاونی‌های کارآفرین را می‌توان یکی از ابزارهای گسترش فرصت‌های اشتغال و افزایش سطح درآمد کشاورزان به شمار آورد. هدف این تحقیق سنجش کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر و عوامل مؤثر بر آن بود. این تحقیق، از نوع مطالعات توصیفی - همبستگی است. جامعه آماری مورد مطالعه مدیران تعاونی‌های کشاورزی فعال شهرستان ابهر و روستاهای این شهرستان در سال ۱۳۹۳ بودند (N=210). ۷۸ نفر از مدیران با استفاده از رابطه کوکران به عنوان نمونه تحقیق تعیین و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی مورد مطالعه قرار گرفتند. ابزار تحقیق پرسشنامه بود که روایی ظاهری و محتوایی آن توسط پانلی از اعضای هیات علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه زنجان، اصلاح و تأیید شد. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضرایب آلفای کرونباخ بین ۰/۷۳ - ۰/۸۳ به دست آمد. یافته‌های تحقیق نشان داد که کارآفرینی سازمانی با نمره کل ۳/۳۵ و با انحراف معیار ۰/۶۷ (در مقیاس طیف لیکرت ۵ سطحی) در سطح بالاتر از متوسط بود. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیونی به روش گام‌به‌گام نشان داد متغیرهای مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات، پائین بودن سطح سواد هیئت‌مدیره و اعضاء و ارائه مشاوره‌های تخصصی جهت توجیه و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها حدود ۳۹ درصد از تغییرات کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی را تبیین نمودند.

واژه‌های کلیدی: تعاونی کشاورزی، کارآفرینی سازمانی، کارآفرینی، شهرستان ابهر، شرکت تعاونی.

تعاون یکی از الگوهای موفق اقتصادی- اجتماعی در جامعه است که توانایی قرار گرفتن در خدمت توسعه پایدار و برقراری عدالت را دارد (کرمی و آگهی، ۱۳۹۳؛ مالکی و همکاران، ۱۳۹۴). شرکت‌های تعاونی یکی از نهادهای با سابقه و مهم در ایران است. شرکت‌های تعاونی قادرند ناهنجاری‌های ناشی از وجود قطعات کوچک، پراکنده و نامتجانس بودن زمین‌های زراعی و بسیاری از نارسایی‌های دیگر کشاورزان خرده‌پا را مرتفع ساخته و نقش مهمی در توسعه روستاها ایفا نمایند (رضی و میر محمد تبار، ۱۳۹۰). تعاونی کشاورزی نوعی از نظام بهره‌برداری است که به لحاظ حقوقی، تشکلی اقتصادی تولید کشاورزی با مدیریتی علمی و تخصصی است (ترامشلو و همکاران، ۱۳۹۴). تعاونی کشاورزی می‌تواند به ابزاری جهت ایجاد انگیزه در توسعه اقتصاد روستایی تبدیل شود و به طبع آن در توسعه اقتصادی کشاورزی نقش بسزایی داشته باشد (حضرتی و همکاران، ۱۳۸۹). مطالعات مختلف نشان می‌دهد که ایجاد شرکت‌های تعاونی کشاورزی می‌تواند موجب موفقیت‌های چشمگیری به‌ویژه در زمینه افزایش تولیدات کشاورزی و درآمدزایی گردد (علیپور شیرسوار و عباسی، ۱۳۸۷).

امروزه کارآفرینی نیروی محرکه اصلی در توسعه اقتصادی، نوآوری و اشتغال‌زایی شناخته شده است. در دهه‌های اخیر کارآفرینی به‌عنوان یکی از راه‌حل‌های مشکل بیکاری و اقتصادی مطرح شده است (karimi et al, 2013). همچنین، کارآفرینی یکی از مهم‌ترین شایستگی‌های اعضای تعاونی‌ها در تحقق اهداف تعاونی‌ها است (Gebhardt & Pohlman, 2013). تعاونی‌های کارآفرین را می‌توان یکی از ابزارها و راه‌کارهای اساسی در افزایش و گسترش فرصت‌های اشتغال، افزایش سطح درآمد کشاورزان، ارتقای سطح بهره‌وری مزرعه و سرعت بخشی به روند توسعه کشاورزی به شمار آورد (خسروی پور و همکاران، ۱۳۹۰). علیرغم گذشت حدود ۲۵ سال از تأسیس وزارت تعاون و تشکیل تعاونی‌های اشتغال‌زا و همچنین باوجود ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ که بند ب آن به سیاست‌های کلی بخش تعاونی از جمله افزایش سهم بخش تعاون در اقتصاد کشور به ۲۵٪ تا آخر برنامه پنجم توسعه، اشاره دارد، هنوز سهم بخش تعاون از اقتصاد کشور تا حدود ۴ تا ۵ درصد بوده است (کرمی و آگاهی، ۱۳۹۳). نتایج پژوهش‌های انجام‌شده حاکی از آن است که تعاونی‌ها علیرغم رشد کمی، رشد کیفی مطلوبی نداشته‌اند.

از آنجاکه تقویت کارآفرینی و ایجاد بستر مناسب برای توسعه آن، از ابزارهای پیشرفت اقتصادی کشورها است (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹)، در دهه اخیر در زمینه توسعه کارآفرینی و فرهنگ کارآفرینی در سازمان‌ها موضوع کارآفرینی سازمانی مطرح شده است. کارآفرینی سازمانی، مفهومی چندبعدی است که فعالیت‌های سازمان را به‌سوی نوآوری، ریسک‌پذیری و پیشگامی سوق می‌دهد و به‌سوی ایده‌ها، روش‌ها و فرایندها و فرصت‌های جدید در درون سازمان اشاره دارد (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲). به نظر می‌رسد بخش تعاون به کارکرد و توانمندی اصلی خود، که کارآفرینی و مهار بحران بیکاری است، با توسعه کارآفرینی سازمانی بتواند خود دست یابد.

علاقه فزاینده به کارآفرین نمودن سازمان و تلاش در جهت نهادینه کردن فرهنگ کارآفرینی در آن، موجب شده تا استراتژی‌های گوناگون از سوی صاحب‌نظران به‌منظور ایجاد کارآفرینی سازمان طراحی و ارائه شوند. بامطالعه مسیر تکامل دیدگاه‌های مختلف می‌توان دو نوع راهبرد اصلی را در این رابطه نام برد: ۱. راهبرد وجود فرد کارآفرین در سازمان یا کارآفرینی درون‌سازمانی ۲. راهبرد ایجاد کارآفرینی در سازمان. در استراتژی نوع اول، تأکید بر کارآفرینی فردی یا گروهی است که نهایتاً منجر به تکمیل و اجرای یک تفکر خلاق در درون سازمان می‌شوند. درحالی‌که در استراتژی نوع دوم، محور اصلی خود سازمان می‌باشد و به عبارتی، تغییراتی که در ساختار، فرهنگ و رفتار سازمان ایجاد می‌گردد (پیکارگو و علی‌اصغری، ۱۳۸۷). فرآیند کارآفرینی سازمانی به‌طور کلی با فرآیند کارآفرینی فردی به علت نیاز به شرایط محیطی، تفاوت در اقدامات کارآفرینی، وجود رقیبان و فرهنگ کارآفرینی باهم تفاوت دارند (فرهنگی و صفرزاده، ۱۳۸۶). درواقع کارآفرینان سازمانی، در فعالیت‌های مختلف سازمان به‌طور فعال، در هر مرحله به کشف فعالیت‌های جدید در سازمان می‌پردازند و غالباً در نیازسنجی بازار و ایجاد ارتباطات شبکه‌ای در توسعه فعالیت‌های جدید نقش پشتیبانی دارند (Iacobucci & Rosa, 2010). در یک تقسیم‌بندی فرآیند کارآفرینی سازمانی به دو مرحله ایجاد و توسعه ایده فعالیت کسب‌وکار جدید و اجرای فعالیت جدید تقسیم می‌شود و کارآفرینان در این فرآیند به رهبری و پشتیبانی می‌پردازند (Bosma et al, 2011). تامپسون نیز ابعاد کارآفرینی در سازمان را، در پنج بعد بررسی می‌کند که عبارت‌اند از: کارآفرینی سخت، خلاقیت، ریسک‌پذیری، ارائه ایده و طرح، و کارآفرینی نرم است که وجود این ابعاد برای هر سازمانی ضروری است (صادق عمل‌نیک، ۱۳۹۲).

در تعاونی‌های کشاورزی، کارآفرینی سازمانی به‌واسطه تغییراتی که در ساختار، فرهنگ و رفتار سازمان ایجاد می‌کند، می‌تواند تحولی مثبت در تعاونی‌های کشاورزی در راستای افزایش تولیدات کشاورزی و درآمدزایی ایجاد کند که درنهایت به توسعه روستایی و بهبود معیشت کشاورزان منجر می‌شود. باوجود اهمیت بالای کارآفرینی سازمانی و درحالی‌که سهم بخش تعاون از اقتصاد کشور تاکنون فقط حدود ۴ تا ۵ درصد بوده است، می‌توان گفت که کارآفرینی سازمانی یکی از راه‌حل‌های بهبود وضعیت و عملکرد این تعاونی‌ها است. با توجه به این که پیدایش و ارتقاء رفتار کارآفرینانه به عوامل و شرایط گوناگونی از قبیل ویژگی‌های روان‌شناختی و شخصیتی افراد و عوامل محیطی و ساختاری بستگی دارد (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۲). بنابراین بررسی سطح کارآفرینی سازمانی و یافتن عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها اولین قدم در حل مسئله ناتوانی تعاونی‌ها در دستیابی به اهدافشان است.

سؤالی که در این تحقیق مطرح می‌شود این است که تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر از نظر کارآفرینی سازمانی در چه سطحی هستند و چه عوامل بر کارآفرینی سازمانی مؤثر است؟ پژوهش حاضر باهدف سنجش کارآفرینی سازمانی تعاونی‌های کشاورزی در شهرستان ابهر از توابع استان زنجان انجام‌گرفته و سؤالات اختصاصی این پژوهش به شرح زیر است:

۱- کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر در چه سطحی است؟

۲- چه عواملی با سطح کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر ارتباط دارد؟

۳- کدام عوامل مؤثر بر سطح کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر هستند؟

مرور ادبیات موضوع

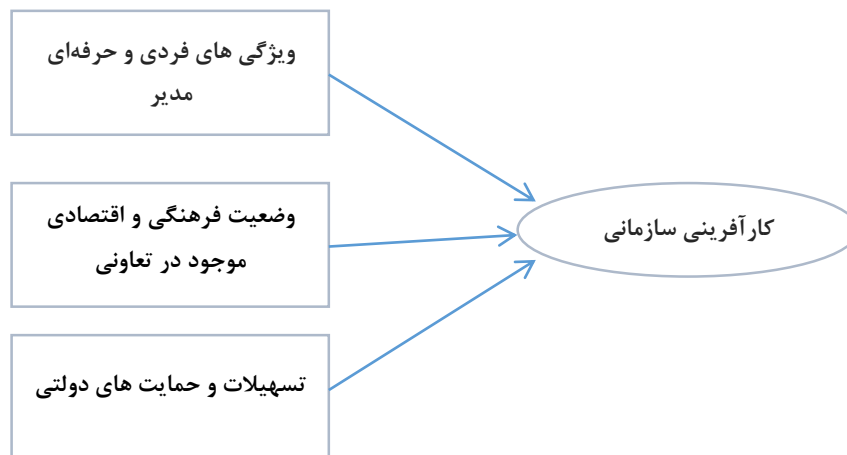
مطالعات مختلفی بر در حوزه کارآفرینی بر روس سازمان‌ها و نهادهای مختلفی صورت گرفته است. جمینی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی بر روی توسعه کارآفرینی در میان زنان روستایی شهرستان روانسر، عوامل پیش برنده توسعه کارآفرینی جامعه مورد مطالعه را، عامل اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، روان‌شناختی، سیاست‌گذاری و زیرساختی بیان کردند. نظریان و همکاران (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای با عنوان شناسایی عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی تعاونی‌های کشاورزی بیان نمودند که وضعیت توسعه کارآفرینی تعاونی‌ها در حد متوسط بوده است. دهقان و همکاران (۱۳۹۱) نیز، سطح کارآفرینی سازمانی را در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور متوسط ارزیابی کرده‌اند. همچنین، کریمی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش خود به این نتایج دست یافتند که نوآوری، پیشگامی، ریسک‌پذیری و نوسازی راهبردی، مؤلفه‌های اصلی کارآفرینی سازمانی ترویج در زمینه توسعه پایدار کشاورزی هستند. همچنین، کارآفرینی سازمانی ترویج در زمینه کشاورزی پایدار، بر نتایج و پیامدهای ترویج در زمینه توسعه پایدار کشاورزی تأثیر مثبت و معنی‌داری می‌گذارد. احمدپورداری و همکاران (۱۳۹۰) نیز عوامل آموزشی، حمایتی، ارتباطی، مدیریتی، مهارت کسب‌وکار و سیاست‌گذاری را از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای فنی و مهندسی کشاورزی در استان زنجان بیان کرده‌اند.

نتایج تحقیقی با عنوان عوامل مؤثر بر تقویت و توسعه کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی استان زنجان نشان داده است که از دیدگاه مدیران تعاونی‌ها ارائه حمایت‌های مالی و مالیاتی، اصلاح قوانین و مقررات بانکی و سازگار نمودن آن با شرایط کارآفرینان و تدوین سند ملی توسعه کارآفرینی مهم‌ترین عوامل در تقویت کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی به شمار می‌آیند. همچنین بین نمره کارآفرینی مدیران تعاونی و تحصیلات هیئت‌مدیره و همچنین بین نمره کارآفرینی و موفقیت تعاونی‌ها و تعداد کل اعضای تعاونی ارتباط معنی‌داری وجود دارد (دنیایی و همکاران، ۱۳۸۹). اعظمی و همکاران (۱۳۹۱) در بررسی عوامل سازمانی مؤثر بر کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی استان همدان نشان دادند که رابطه مثبت و معنی‌داری بین متغیرهای سیستم تشویق و پاداش و فرهنگ سازمانی با سطح کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی وجود دارد. مقصودی و داوودی (۱۳۸۸) در مطالعه‌ای تحت عنوان شناسایی نیازهای آموزش کارآفرینی در تعاونی‌های تولید کشاورزی نشان داد که پنج عامل آموزش قوانین، آموزش مدیریت خطر، آموزش خلاقیت، آموزش بازاریابی و آموزش ثبت دیدگاه نوآورانه و مالکیت معنوی در مجموع حدود ۸۳٪ از آموزش‌های موردنیاز در توسعه کارآفرینی را می‌نماید.

هورنسی و همکاران (Hornsby et al., 2002) عوامل مؤثر بر کارآفرینی را مورد بررسی قرار دادند و طبق نتایج تحقیق آنان، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کارآفرینی استفاده از سیستم پاداش، حمایت مدیریت، وجود منابع، ساختار سازمانی و خطرپذیری

بیان نشان است. بانک جهانی (۲۰۰۲) برای تحقق توسعه کارآفرینی در میان زنان روستایی توجه به مسائل اقتصادی و فرهنگی را عنوان کرده است. این مسائل شامل حمایت‌های فنی، تأمین سرمایه، بسترسازی فرهنگی است. سریواستاوا و اگراوال (Srivastava & Agrawal, 2010) در پژوهشی عوامل مؤثر بر کارآفرینی سازمانی را سیستم سازمانی، روحیه جمعی، حمایت مدیریت و توانمندسازی کارکنان بیان کرده‌اند. به اعتقاد رحیمی و هادی زاده مقدم (۲۰۰۵)، برای ترویج کارآفرینی سازمانی باید شرایط مناسبی در درون سازمان وجود داشته باشد. همچنین عواملی که توسعه کارآفرینی سازمانی را تحت تأثیر قرار می‌دهند جو یا محیط کارآفرینی نامیده می‌شود.

در نهایت پس از مرور ادبیات داخلی و خارجی، چارچوب نظری تحقیق به شکل زیر تدوین شد (شکل ۱). بررسی پیشینه نشان داد که سه دسته از عوامل بر کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها مؤثر است. این عوامل در سه دسته ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای مدیر، وضعیت فرهنگی و اقتصادی موجود در تعاونی و تسهیلات و حمایت‌های دولتی قرار دارند.

شکل ۱. چارچوب مفهومی تحقیق

روش پژوهش

تحقیق کمی حاضر، از نوع توصیفی - همبستگی است که به صورت پیمایشی انجام شد. جامعه آماری مورد مطالعه در این تحقیق مدیران تعاونی‌های کشاورزی فعال شهرستان ابهر و روستاهای این شهرستان در سال ۱۳۹۳ بودند (N=210). ۷۸ نفر از مدیران با استفاده از رابطه کوکران به عنوان نمونه تحقیق تعیین و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی مورد مطالعه قرار گرفتند. متغیرهای مستقل در این تحقیق ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخگویان و ویژگی‌ها تعاونی‌های کشاورزی بودند. متغیر وابسته در این تحقیق نیز، متغیر کارآفرینی سازمانی بود. ابزار تحقیق، پرسشنامه‌ای در سه بخش بود. بخش اول پرسشنامه شامل نامه همراه بود. در بخش دوم مشخصات و ویژگی‌های جمعیت‌شناسی پاسخگویان قالب پنج گویه و اطلاعات تعاونی‌ها در قالب ۷ سؤال باز و بسته و ۹ گویه در قالب طیف لیکرت پنج سطحی مورد بررسی قرار گرفت. در بخش سوم نیز کارآفرینی سازمانی در قالب

۱۰ گویه موردسنجش قرار داد که برای سنجش گویه‌های این بخش از طیف پنج قسمتی لیکرت (۵: خیلی زیاد، ۴: زیاد، ۳: تا حدی، ۲: کم، ۱: خیلی کم) استفاده شد.

روایی ظاهری و محتوایی ابزار تحقیق با استفاده از نظرات جمعی از متخصصان ترویج و آموزش کشاورزی پس از چند مرحله اصلاح و بازنگری مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی پرسشنامه آزمون پیشاهنگ انجام شد، برای انجام این کار تعداد ۲۰ پرسشنامه توسط مدیران تعاونی‌های کشاورزی خارج از جامعه تحقیق تکمیل گردید و ضریب کرونباخ آلفا برای بخش‌های مختلف ۰/۷۳ - ۰/۸۳ محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی موردقبول پرسشنامه بود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات این پژوهش از نرم‌افزار SPSS win 20 استفاده گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها آماره‌های توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی ضرایب همبستگی و رگرسیون چندگانه استفاده شد.

یافته‌ها

الف. بررسی ویژگی‌های فردی مدیران تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر و ویژگی‌های این تعاونی‌ها

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که میانگین سنی مدیران تعاونی‌های مورد بررسی ۳۸/۲۴ سال بود. میزان سن جوان‌ترین پاسخگو ۲۷ سال و پیرترین آنان ۵۵ سال داشت. ۷۰ درصد از پاسخگویان را مردان و تنها ۳۰ درصد آنان را زنان تشکیل دادند. ۸۸ درصد پاسخگویان زیر ۱۲ سال سابقه عضویت در تعاونی‌های کشاورزی را داشتند. ۱۸ درصد پاسخگویان مجرد و ۸۲ درصد پاسخگویان متأهل بودند.

جدول ۱. توزیع فراوانی متغیرهای فردی و خانوادگی پاسخگویان

متغیر	درصد	درصد تجمعی	میانگین	انحراف معیار
سطح تحصیلات				
دیپلم	۲۴	۲۴		
کاردانی و کارشناسی	۶۲	۸۶	-	-
کارشناسی ارشد و دکتری	۱۴	۱۰۰		
جمع	۱۰۰	۱۰۰		
سابقه عضویت (سال)				
۱ تا ۴	۵۲	۵۲		
۵ تا ۱۲	۳۶	۸۸	۶/۶۶	۵/۵۴
۱۳ تا ۲۵	۱۲	۱۰۰		
جمع	۱۰۰	۱۰۰		
جنسیت				
مرد	۷۰	۳۰		
زن	۳۰	۱۰۰	-	-
جمع	۱۰۰	۱۰۰		
وضعیت تأهل				
مجرد	۱۸	۱۸	-	-
متأهل	۸۲	۱۰۰		
جمع	۱۰۰	۱۰۰		

نتایج نشان داد که درصد تعاونی‌های کشاورزی مورد مطالعه در شهر ابهر فعالیت می‌کنند و بقیه در روستای حومه این شهرستان واقع بودند. گرایش تعاونی‌های مورد مطالعه به لحاظ نوع فعالیت ۲۰ درصد زراعت، ۱۴ درصد چند منظوره، ۱۲ درصد دامداری، ۱۰ درصد مرغ گوشتی، و ۴ درصد زنبورداری، ۴ درصد پرورش ماهی، ۴ درصد پرورش گل و گیاه، ۴ درصد پرورش قارچ، ۲ درصد مرغ تخم‌گذار و بیش از ۲۶ درصد در سایر موارد بود. میانگین سرمایه اولیه مدیران تعاونی‌های مورد بررسی ۲/۲۰ میلیون تومان بود، و سرمایه فعلی آن‌ها با میانگین ۷/۶۳ میلیون تومان بود. نتایج نشان داد میانگین تعداد اعضای تعاونی‌های کشاورزی مورد بررسی ۸/۹۴ نفر بود. ۷۲ درصد تعاونی‌های مورد بررسی ۷ نفر عضو داشتند. همچنین نتایج نشان داد که میانگین تعداد مردان و زنان عضو در تعاونی‌های کشاورزی به ترتیب ۶/۷ و ۲/۲۴ نفر بود. ۹۰ درصد تعاونی‌های مورد بررسی زیر ۸ نفر مرد عضو داشتند. ۸۶ درصد تعاونی‌های مورد بررسی زیر ۳ نفر زن عضو داشته‌اند (جدول ۲).

جدول ۲. اطلاعات عمومی شرکت‌های تعاونی

متغیر	درصد	درصد تجمعی	میانگین	انحراف معیار
سرمایه اولیه (میلیون تومان)				
۰/۳۳ تا ۱	۵۰	۵۰	۲/۲۰	۲/۷۸
۱/۱ تا ۱/۴	۲۰	۷۰		
۱/۵ تا ۱۰/۵	۳۰	۱۰۰		
جمع	۱۰۰	۱۰۰		
سرمایه فعلی (میلیون تومان)				
۰/۳۳ تا ۳	۲۶/۳	۲۶/۳		
۳/۱ تا ۷	۲۹	۵۵/۳	۷/۶۳	۵/۲۹
۷/۱ تا ۱۰	۱۸/۴	۷۳/۷		
۱۰/۱ تا ۲۰	۲۶/۳	۱۰۰		
جمع	۱۰۰			
تعداد کل اعضا				
۷	۷۲	۷۲	۸/۹۴	۵/۲۹
۷ تا ۴۳	۲۸	۱۰۰		
جمع کل	۱۰۰			

منبع: یافته‌های تحقیق

ب. سنجش کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها

نتایج حاصل از سنجش کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر در جدول ۳ آورده شده است. نمره کل کارآفرینی سازمانی از نظر پاسخگویان ۳/۳۵ با انحراف معیار ۰/۶۷ در مقیاس طیف لیکرت بود. بنابراین به توجه به طیف لیکرت می‌توان گفت که این رقم، نشانگر میزان بالاتر از سطح متوسط از کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها بود. نتایج نشان داد که از دیدگاه مدیران تعاونی‌ها، سه عامل ایجاد اشتغال برای اعضاء با میانگین ۴/۰۶، ایجاد و تأمین شرایط کار برای اعضاء با میانگین ۳/۸۴ و ترویج و تحکیم مشارکت و همکاری و تعاون عمومی با میانگین ۳/۷۸ به ترتیب مهم‌ترین عامل کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی دارند.

جدول ۳. سطح کارآفرینی سازمانی و مؤلفه‌های آن در تعاونی‌های کشاورزی از دیدگاه مدیران

عوامل	میانگین*	انحراف معیار	ضریب تغییرات
اشتغال اعضا	۴/۰۶	۰/۸۹	۰/۲۲
ایجاد و تأمین شرایط کار برای اعضا	۳/۸۴	۱/۰۲	۰/۲۶
ترویج و تحکیم مشارکت و همکاری تعاون عمومی	۳/۷۸	۰/۹۵	۰/۲۵
تأمین نیازهای مشترک اجتماعی فرهنگی کمک به تحقق عدالت اجتماعی	۳/۷۴	۱/۰۷	۰/۲۸
تأمین نیازهای مشترک اقتصادی	۳/۷۴	۱/۰۵	۰/۲۸
تولید محصولات کشاورزی	۳/۶۲	۱/۰۵	۰/۲۹
سرمایه‌گذاری	۳/۶۲	۱/۱۴	۰/۳۲
کسب سود	۲/۵۸	۱/۰۹	۰/۴۲
اخذ کمک‌های بلاعوض دولتی و مردمی	۲/۳۲	۱/۳۰	۰/۵۶
اخذ تسهیلات بانکی	۲/۲۲	۱/۲۲	۰/۵۵
نمره کل کارآفرینی سازمانی	۳/۳۵	۰/۶۷	۰/۲۰

*: ۵= خیلی زیاد، ۴= زیاد، ۳= تا حدی، ۲= کم، ۱= خیلی کم

منبع: یافته‌های تحقیق

ج. شناسایی عوامل مرتبط با کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی شهرستان ابهر

برای بررسی همبستگی متغیرهای مستقل با کارآفرینی سازمانی از ضریب همبستگی پیرسون و اسپیرمن استفاده شد. همان‌طور که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد نتیجه آزمون همبستگی نشان داد که بین با متغیرهای مستقل پائین بودن سطح سواد هیئت‌مدیره و اعضاء، اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها در رابطه با طرح توجیهی آن‌ها با کارآفرینی سازمانی همبستگی مثبت و معنی‌داری در سطح ۵ درصد خطا وجود دارد. همچنین، بین متغیرهای مستقل پرداخت انواع یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم به تولیدکنندگان و فرهنگ‌سازی و ترویج روحیه کارآفرینی، حمایت‌های مالی و مالیاتی و بخشودگی‌های سازمان‌یافته از تعاونی‌ها، اعمال سیاست ارزی و کنترل، تعیین و تغییر نرخ ارز توسط دولت و ارائه مشاوره‌های تخصصی جهت توجیه و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها و متغیر کارآفرینی سازمانی همبستگی مثبت و معنی‌داری در سطح یک درصد وجود داشت. همچنین بین متغیرهای مستقل برداشت نادرست اعضاء از تعاونی و انتظارات اشتباه از سازمان‌های مربوطه و مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات با متغیر کارآفرینی سازمانی همبستگی منفی و به ترتیب معنی‌داری در سطح یک درصد و پنج درصد وجود داشت.

جدول ۴. همبستگی کارآفرینی سازمانی با متغیرهای مستقل

سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی	نام متغیر
۰/۵۷	۰/۰۸	سن
۰/۵۶	۰/۰۸	سواد
۰/۰۸	۰/۲۴	سابقه عضویت
۰/۰۵	۰/۲۷	سابقه تأسیس تعاونی
۰/۳۰	۰/۱۴	سرمایه اولیه
۰/۱۹	۰/۱۸	سرمایه فعلی
۰/۱۲	-۰/۲۲	تعداد کل اعضا
۰/۱۷	-۰/۱۹	تعداد اعضای مرد
۰/۴۷	-۰/۱۰	تعداد اعضای زن
۰/۰۰	۰/۳۸**	اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها در رابطه با طرح توجیهی آن‌ها***
۰/۰۱	۰/۳۳*	ارائه مشاوره‌های تخصصی جهت توجیه و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها***
۰/۰۳	۰/۳۰*	فرهنگ‌سازی و ترویج روحیه کارآفرینی***
۰/۰۳	۰/۲۹*	حمایت‌های مالی و مالیاتی و بخشودگی‌های سازمان‌یافته از تعاونی‌ها***
۰/۰۱	-۰/۳۴*	برداشت نادرست اعضا از تعاونی و انتظارات اشتباه از سازمان‌های مربوطه***
۰/۰۰	-۰/۴۱**	مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات***
۰/۰۰	-۰/۴۴**	پائین بودن سطح سواد هیئت‌مدیره و اعضا***
۰/۰۴	۰/۲۹*	اعمال سیاست ارزی و کنترل، تعیین و تغییر نرخ ارز توسط دولت***
۰/۰۱	۰/۳۶*	پرداخت انواع یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم به تولیدکنندگان***

***: ضریب همبستگی اسپیرمن. *: $P \leq 0/01$. **: $P \leq 0/05$

منبع: یافته‌های تحقیق

در این بخش برای پیش‌بینی تغییرات کارآفرینی سازمانی از طریق متغیرهای مستقل و سهم هرکدام از متغیرهای مستقل در تبیین کارآفرینی سازمانی از رگرسیون چندگانه به روش گام‌به‌گام استفاده شده است. در ابتدا برای اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای انجام رگرسیون به بررسی توزیع نرمال داده‌ها، تعیین میزان آماره دوربین-واتسون (DW) و مقدار عددی ضرایب VIF پرداخته شد.

از آنجا که مقدار کشیدگی و چولگی برای متغیر کارآفرینی سازمانی به ترتیب برابر $0/63-$ و $1/62$ بود، مقدار آماره دوربین-واتسون (DW) $1/89$ بود و مقدار عددی ضرایب VIF کوچک‌تر از ۱۰ است می‌توان گفت که داده‌ها از توزیع متقارن برخوردار هستند. به این منظور متغیرهای مستقلی که با کارآفرینی سازمانی دارای همبستگی معنادار بودند، مورد تحلیل قرار گرفتند. بعد از سه‌گام، مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات، پائین بودن سطح سواد هیئت‌مدیره و اعضاء و ارائه مشاوره‌های تخصصی جهت توجیه و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها وارد معادله رگرسیونی شدند (جدول ۵). نتایج نشان داد که این سه متغیر حدود ۳۹ درصد از تغییرات کارآفرینی سازمانی را تبیین نمودند. معادله رگرسیون نیز در سطح یک درصد خطا معنادار شد.

جدول ۵. رگرسیون چندگانه گام به گام مربوط به کارآفرینی سازمانی

متغیرهای مستقل	B	Beta	T	Sig	آماره هم خطی
عدد ثابت (constact)	۲/۷۸	-	۰۸	۰/۰۰	-
مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات (X1)	-۰/۲۰	-۰/۳۰	۵۷	۰/۰۱	۱/۰۹
پائین بودن سطح سواد هیئت مدیره و اعضاء (X2)	-۰/۲۴	-۰/۳۸	۲۳	۰/۰۰	۱/۰۵
ارائه مشاوره‌های تخصصی جهت توجیه و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها (X3)	۰/۲۰	۰/۳۰	۵۶	۰/۰۱	۱/۰۶

R=۰/۶۳ R²=۳۹/۷ R²_{Ad}= ۰/۳۵ F= ۱۰/۰۸ Sig=۰/۰۰ DW=۱/۸۹

منبع: یافته‌های تحقیق

بحث و نتیجه گیری

کارآفرینی سازمانی فعالیت‌های نوآورانه را در یک بافت سازمانی توصیف می‌کند. تعاونی جایگاه مناسبی است که می‌تواند روحیه کارآفرینی را در افراد تقویت نموده و در شکوفایی ویژگی‌های مثبت آنان نقش بسزایی داشته باشد. کارآفرینی سازمانی می‌تواند تعاونی‌ها را در دستیابی به اهداف خودیاری دهد. از طرفی دییگر از آنجا که کشاورزی بخش مهمی در اقتصاد و توسعه کشور به شمار می‌رود. نیاز به وجود منابع انسانی و سازمان های کارآفرین از ضرورت‌های هر کشوری خواهد بود که خواهان ایجاد امنیت غذایی، توسعه کمی و کیفی تولیدات کشاورزی و ... باشد. در همین جهت، این تحقیق به سنجش سطح کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌های کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن پرداخته است.

نتایج این تحقیق نشان داد که نمره کل کارآفرینی سازمانی از نظر پاسخگویان در سطح متوسطی قرار دارد، این یافته با نتایج تحقیقات نظریان و همکاران (۱۳۹۲) و دهقان و همکاران (۱۳۹۱) همسو بود. همچنین، بین دو متغیر اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها در رابطه با طرح توجیهی آن‌ها و کارآفرینی سازمانی رابطه مثبت و معنی‌داری با سطح اطمینان ۹۹٪ وجود دارد. نتایج بررسی‌های صورت گرفته توسط دنیایی و همکاران (۱۳۸۹) و Hornsby و همکاران (۲۰۰۲) نیز این موضوع را مورد تأیید قرار داده‌اند. به عبارت دیگر با اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها، کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها افزایش پیدا می‌کند. درواقع می‌توان گفت که این تسهیلات توانایی آن را در تعاونی‌ها ایجاد می‌کند که اعضا پتانسیل‌های بالقوه خود را به بالفعل تبدیل کنند. بین مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات و برداشت نادرست اعضاء از تعاونی و انتظارات

اشتباه از سازمان‌های مربوطه با متغیر کارآفرینی سازمانی رابطه منفی و معنی‌دار وجود دارد. به عبارت دیگر اگر مشکل ارائه وثیقه در ادارات مربوطه جهت دریافت اعتبارات کم شود، در نتیجه کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها افزایش می‌یابد. دلیل این امر شاید تسهیل شدن انجام فرایندهای کارآفرینی توسط اعضا باشد. همچنین برداشت نادرست اعضاء از تعاونی و انتظارات اشتباه از تعاونی‌ها در واقع نشان از عدم شناخت و دانش ناکافی از ماهیت تعاونی‌ها و اهداف آن‌ها است. فرهنگ‌سازی گام مهمی شروع برای توسعه مؤلفه‌های کارآفرینی در افراد است. ایجاد فرهنگ مشارکت و تعاون و همچنین برگزاری کلاس‌های ترویجی و آموزشی برای اعضاء تعاونی‌ها در فرهنگ‌سازی سازمانی نقش به‌سزایی خواهد داشت.

بین پائین بودن سطح سواد هیئت‌مدیره و اعضاء با کارآفرینی رابطه مثبت و معنی‌داری با سطح اطمینان ۹۹٪ وجود دارد، که با نتایج تحقیقات دنیایی و همکاران (۱۳۸۹) ناهم‌سو بود. به عبارت دیگر می‌توان گفت کارآفرینی سازمانی در بین افرادی که از سواد کمتری برخوردار هستند، بالاتر است. شاید دلیل این امر، وابستگی بیشتر افراد با سطح تحصیلات کمتر به تعاونی باشد. وجود همبستگی مثبت و معنی‌دار بین ارائه مشاوره‌های تخصصی جهت توجیه، حمایت‌های مالی و مالیاتی و بخشودگی‌های سازمان‌یافته از تعاونی‌ها، فرهنگ‌سازی و ترویج روحیه کارآفرینی و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها، اعمال سیاست ارزی و کنترل، تعیین و تغییر نرخ ارز توسط دولت و پرداخت انواع یارانه‌های مستقیم و غیرمستقیم به تولیدکنندگان با کارآفرینی سازمانی وجود دارد. که این یافته‌ها با نتایج اعظمی و همکاران (۱۳۹۱) همسو است. تمامی این همبستگی‌ها نشان از نیاز تعاونی‌ها به حمایت‌های مادی و ثبات اقتصادی برای شروع کارآفرینی و توسعه کارآفرینی سازمانی در میان تعاونی‌های کشاورزی است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده توصیه می‌شود:

برای جلوگیری از برداشت نادرست و انتظارات اشتباه اعضاء از تعاونی، ترویج و تحکیم مشارکت و تعاون عمومی و فرهنگ‌سازی و ترویج روحیه کارآفرینی و ارزیابی اقتصادی فعالیت‌ها نیاز به فرهنگ‌سازی و آموزش ضروری به نظر می‌رسد. این راستا سازمان‌های مربوطه مثل سازمان تعاون، رسانه‌ها و ... باید اقداماتی از جمله فرهنگ‌سازی، برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی-ترویجی برای آشنایی اعضا با تعاونی‌ها و ارائه مشاوره‌های تخصصی برای اعضاء تعاونی‌ها با توجه به نیاز آنان را در اولویت قرار دهند.

حمایت‌های مادی در قالب تسهیل فرایند دریافت اعتبارات، اعطای تسهیلات و اعتبارات پرداخت انواع یارانه به تولیدکنندگان و حمایت‌های مالی و مالیاتی از مهم‌ترین نیازهای تعاونی‌ها جهت توسعه کارآفرینی سازمانی ضروری به نظر می‌رسد. این حمایت‌ها توسط بانک‌ها، ادارات کشاورزی و تعاون باید برای تعاونی‌ها فراهم شود. ارائه سیاست‌های تشویقی مثل بخشودگی مالیات، ارائه وام‌ها و ... از جمله راهکارها هستند.

دولت باید با اعمال سیاست ارزی و کنترل، تعیین و تغییر نرخ ارز و تسهیل فرایندهای ارائه وثیقه در ادارات جهت دریافت اعتبارات بستر مناسبی را برای توسعه کارآفرینی سازمانی در تعاونی‌ها فراهم سازد.

منابع

- احمد پور داریانی، م.، نیک‌بین، ح.، و کریمی، آ. (۱۳۹۰). عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در شرکت‌های خدمات مشاوره‌های فنی و مهندسی کشاورزی استان زنجان. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، ۴، ۵۴۶-۵۳۵.
- اعظمی، م.، یعقوبی‌فرانی، ا.، و موسوی، ع. (۱۳۹۱). عوامل سازمانی مؤثر بر سطح کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی استان همدان. *مجله تعاون و کشاورزی*، ۲۳، ۷۵-۱۰۰.
- پیکارچو، ک.، و علی‌اصغری، ف. (۱۳۸۷). *کارآفرینی سازمانی و سازمان‌های کارآفرین*. تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- ترامشلو، م.، میردامادی، م.، و لشگرآرا، ف. (۱۳۹۴). نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در توسعه کشاورزی استان قم. *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۸(۲)، ۱۱۱-۱۲۷.
- حضرتی، م.، مجیدی، ب.، و رحمانی، ب. (۱۳۸۹). شناسایی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خدابنده. *مجله تعاون*، ۲۱، ۸۹-۱۰۹.
- جمینی، د.، تقدیسی، ا.، علی‌پور، خ.، و فیضی، ش. (۱۳۹۴). تحلیل عاملی متغیرهای پیش‌برنده و بازدارنده توسعه کارآفرینی در میان زنان روستایی شهرستان روانسر. *مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان*، ۱۳(۱)، ۶۳-۸۸.
- دنیائی، ح.، یعقوبی، ج.، و رجایی، ی. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر تقویت و توسعه کارآفرینی در تعاونی‌های کشاورزی استان زنجان. *مجله تعاون*، ۲۱، ۱۱۱-۱۲۵.
- دهقان، ر.، طالبی، ک.، و عربیون، ا. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر نوآوری کارآفرینی در دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور. *مجله دانشکده پیراپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران*، ۶(۱)، ۲۲-۳۳.
- رضی، د.، و میر محمد تبار، ا. (۱۳۹۰). بررسی میزان موفقیت شرکت تعاونی خزر فریدونکنار. *مجموعه مقالات همایش دانش محوری در مدیریت پایدار کشاورزی و منابع طبیعی گرگان*: قابل‌بازیابی: <http://magrica.ir/2605/213> (retrieved April 2016).
- رکن‌الدین افتخاری، ع.، سجاسی قیداری، ح.، و رضوی، ح. (۱۳۸۹). راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی: مطالعه موردی روستاهای شهرستان خدابنده. *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۳، ۲۹-۱.
- صادق‌عمل‌نیک، م. (۱۳۹۲). *کارآفرینی فردی و سازمانی در ادبیات توسعه علمی و فناوری*. کنفرانس ملی نوآوری در مهندسی کامپیوتر و فناوری اطلاعات، تنکابن: آذر ماه ۱۳۹۲.
- علیپور شیرسوار، ح.، و عباسی، ر. (۱۳۸۷). تحلیل اثر تعاونی‌های کشاورزی بر ایجاد اشتغال کاربرد رهیافت رگرسیون. قابل‌بازیابی در: <http://system.parsiblog.com/Posts/1009> (retrieved April 2016).
- فراهانی، ا.، قاسمی، ح.، و محمدی، ن. (۱۳۹۲). بررسی عوامل محیطی مؤثر بر روحیه کارآفرینی دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی رشته تربیت بدنی. *پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی*، ۲(۳)، ۷۴-۶۱.

- فرهنگی، ع. و صفرزاده، ح. (۱۳۸۶). کارآفرینی (مفاهیم، نظرها، مدل ها و کاربردها). تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
- کرمی، ش. و آگهی، ح. (۱۳۹۳). تحلیل عوامل شخصیتی مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی کشاورزی. فصلنامه تعاون و کشاورزی، ۳، ۷۵-۴۷.
- کریمی، آ.، ملک محمدی، ا.، احمدپورداریانی، م.، و رضوانفر، ا. (۱۳۹۲). بررسی تأثیر کارآفرینی سازمانی در نتایج و پیامدهای سازمانی ترویج در زمینه توسعه پایدار کشاورزی با استفاده از مدل معادلات ساختاری. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، (۳) ۴۴، ۴۱۱-۴۲۷.
- مالکی، ر.، بیلاق چغاخور، ح.، و احمدوند، م. (۱۳۹۴). بررسی ویژگی‌های کارآفرینی اجتماعی در سازمان‌های دولتی (مورد مطالعه: اداره کل امور عشایر استان کهگیلویه و بویراحمد). فصلنامه برنامه‌ریزی، رفاه و توسعه اجتماعی، ۲۵، ۴۱-۶۲.
- مقصودی، ط. و داودی، ه. (۱۳۸۸). شناسایی نیازهای آموزش کارآفرینی در تعاونی‌های تولید کشاورزی. فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ۱۳، ۶۱-۷۳.
- نظریان، م.، حسینی، م.، و چیدری، م. (۱۳۹۲). شناسایی عوامل مؤثر در توسعه کارآفرینی تعاونی‌های کشاورزی استان تهران. مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، ۲۳ (۳)، ۹۵-۱۰۶.
- Bosma, S., & Wennekers. M. (2011). Intrapreneurship versus independent entrepreneurship: A cross-national analysis of individual entrepreneurial behavior. *Utrecht School of Economics*, 6(3), 1-32.
- Gebhardt, C., & Pohlmann, M. C. (2013). Managing the organization 2.0 Entrepreneurial spirit and general management competences as early indicators for cluster success and sustainable regional development: Findings from the German Entrepreneurial Regions Programm". *The Journal of High Technology Management Research*, 24(2), 153-160.
- Hadizadeh-Moghadam, A., & Rahimi, F.F. (2005). *Entraprenurship*. Tehran: Janan Publishers.
- Hornsby, J.S., Kuratko, D.F., & Zahra, S.A. (2002). Middle managers' perception of the internal environment for corporate entrepreneurship: assessing a measurement scale. *Journal of Business Venturing*, 17, 253- 273.
- Iacobucci, D., & Rosa, P. (2010). The growth of business groups by habitual entrepreneurs: the role of entrepreneurial teams. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 34(2), 351-377.
- Karimi, S., Biemans, H. J., Lans, T., Chizari, M., Mulder, M., & Mahdei, K. N. (2013). Understanding role models and gender influences on entrepreneurial intentions among college students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 93, 204-214.
- Srivastava, N., & Agrawal, A. (2010). Factors supporting corporate entrepreneurship: An exploratory study. *The Journal of Business Perspective*, 14, 163-171.
- World Bank, (2002). *Reading the rural poor: UN Updated Strategy for Rural Development*, Washington D.C, 65-68.